

Filozofski aspekti kršćanstva i budizma. Komparativni pristup

Kosor, Antea

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:464956>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-19**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Prije diplomski studij engleskog jezika i književnosti i filozofije
Studentica: Antea Kosor

Filozofski aspekti kršćanstva i budizma. Komparativni pristup
Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Željko Senković
Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Prijediplomski studij engleskog jezika i književnosti i filozofije
Studentica: Antea Kosor

Filozofski aspekti kršćanstva i budizma. Komparativni pristup

Završni rad

Humanističke znanosti, filozofija, filozofija religije

Mentor: prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojin vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 14. rujna, 2024.

Antea Kosor

Antea Kosor, 0122239239

SAŽETAK

Kršćanstvo i budizam važan su dio oblikovanja društva, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti. Smatraju se većim i rasprostranjenijim religijama svijeta koje su prisutne već stoljećima, zbog čega su primaran fokus ovoga rada upravo filozofski utjecaji na kršćanstvo i budizam. Kako bi se dalo raspravljati o navedenim religijama prvo će se definirati pojmovi vjera i religija, jer unatoč njihovoj sličnoj prirodi, potrebno ih je razlikovati. Definiranje samog pojma religije i uvid u izvorišta ovih dvaju religija, dovodi do pregleda povijesnog razvoja kršćanstva i budizma s naglaskom na sabore koji su ih ponajviše oblikovali. Nadalje, rad će se baviti pojmom metafizike, nakon čega će biti moguće uvidjeti metafizičke aspekte kršćanstva i budizma. Posljednji dio rada baviti će se etikom te uvidom u različite načine kojima se ona uklopila u kršćanstvo i budizam.

Ključne riječi: Kršćanstvo, budizam, filozofija, metafizika, etika

1.	Uvod	1
2.	Izvori religija	2
	2.1. Povijesni razvoj kršćanstva	3
	2.2. Povijesni razvoj budizma	5
	2.3. Komparacija povijesnog razvoja kršćanstva i budizma	7
3.	Metafizika	8
	3.1. Metafizički aspekti kršćanstva	8
	3.2. Metafizički aspekti budizma	9
	3.3. Komparacija metafizičkih aspekata kršćanstva i budizma	11
4.	Etika	12
	4.1. Etika u kršćanstvu	12
	4.2. Etika u budizmu	13
	4.3. Komparacija etike u kršćanstvu i budizmu	14
5.	Zaključak	15
6.	Popis literature	16

1. Uvod

Kršćanstvo i budizam smatraju se dvjema od najutjecajnijih svjetskih religija, a oba sustava vjerovanja pružaju unikatan pogled na prirodu stvarnosti, čovjekovu ulogu u svijetu, smisao života i konačnu sudbinu ljudske duše. Filozofski aspekti kršćanstva i budizma predstavljaju kompleksnu temu koja se ne bavi površnim pitanjima religije na koje se ne da racionalno odgovoriti, već se bavi dubljim razumijevanjem principa, vjerovanja i ciljeva koji obilježavaju ove sustave vjerovanja. Kršćanstvo kao monoteistička vjera, priklanja se Bogu koji se prikazuje u tri oblika; Otac, Sin i Duh Sveti. Filozofska misao kršćanstva temelji se na pojmovima spasenja, vječnoga života i ljubavi prema bližnjima. S druge strane, budizam postavlja sasvim drugačije temelje, počevši od toga da u centar svoga vjerovanja ne stavlja nikakvog Boga, već se okreće učenju Buddhe. Fokusira se na buđenje i postizanje prosvjetljenja, putem razumijevanja patnje i nepostojanja takozvana javstva. Na prvi pogled, ova dva sustava vjerovanja čine se potpuno različita, no postoje određeni filozofski aspekti koji su formirali obje religije te se oni mogu usporediti i raspravljati. Iako nude potpuno različita rješenja, oba sustava vjerovanja bave se istim pitanjima kao što su patnja, svijest, moralno ponašanje te krajnji cilj u skladu religije. Cilj ovog rada je pobliže objasniti pojmove kao što su vjera i religija, pružiti povijesnu pozadinu razvoja religija, čitatelje uvesti u metafizičke i etičke aspekte kršćanstva i budizma te spoznati sličnosti, ali i razlike filozofskih aspekata ovih dvaju religija.

2. Izvori religija

Kako bi se dalo pričati o kršćanstvu i budizmu, valjalo bi definirati religiju i njezino porijeklo, a u tom procesu nezaobilazno je definirati i vjeru kako ne bi došlo do poistovjećivanja ovih pojmova. Vjera ima bezbroj definicija, no sve imaju isti temelj, pa ju tako R. Fisichelli objašnjava kao »oblik osobne spoznaje kojom se pod poticajem milosti prihvaća objava Božja u Isusu Kristu«, dok L. Alvarez kaže: »vjera se s antropološkog gledišta može definirati kao povjerenje čovjeka u Boga, s kojim je on kao osoba 'korjenito' povezan«. ¹ Fisichellievo gledište naglašava da se vjera ne temelji samo na razumu, već je potrebno osobno iskustvo kako bi se došlo do takovog oblika spoznaje, a kako je potaknuta milošću, nemoguće ju je dosegnuti bez Boga. Alvarezovo tumačenje se također bazira na ljudskom iskustvu i vezi s Bogom, ali on sugerira da je vjera utemeljena u samom pojedincu, iz čega proizlazi povjerenje koje podrazumijeva međusobni odnos čovjeka i Boga. S druge strane, L. Sebastiani piše: »religija je odnos čovjeka vjernika s Bogom u kojega vjeruje (u judeokršćanskoj religiji, odnos saveza i zajedništva), a izraz se prvenstveno rabi za označavanje raznovrsnih oblika izražavanja toga odnosa. Stoga je to poglavito povijesno-kulturalni pojam.« ² Dakle, religija je proširenje vjere, nije samo odnos pojedinca s Bogom, već skupina ljudi zajedničkih uvjerenja koja prakticira vjeru koju žive. Sagledavajući definicije ovih pojmova, dalo bi se reći da je praksa vjere molitva, meditacija te povezivanje s Bogom, dok bi praksa religije bili raznorazni rituali, poput zajedničkih okupljanja, obreda, življenja po zakonima i slično. Iz toga se da zaključiti da je religija vanjsko izvršenje unutrašnje vjere, zbog čega je ona fleksibilnija od religije, odnosno nije ograničena formalnim pravilima (smjernicama) religijske zajednice. Nakon definiranja ovih pojmova nameće se pitanje; odakle religija potječe? Ž. Senković nudi odgovor u knjizi *BOG u granicama uzaludnosti*, gdje kaže »Puno je izvorišta religije, jer je ona u mnogima odblesak sjaja uma i čežnja za zvjezdanim beskrajem. Rođena je iz metafizičke potrebe za krajnjom svrhom, ali stvarali su je i strah, slabost, želja. K tome, u njoj se nalazi samostvaralački aspekt ljudskosti, budući da nam je potrebno nešto više od banalnosti svakodnevnice.« ³ Aludira se da religija reflektira pojedinčevu intelektualnu i duhovnu čežnju pa tako taj zvjezdani beskraj simbolizira tu čežnju za dubljim značenjem i potragu za smislom izvan fizičke stvarnosti.

¹ Što točno znače pojmovi »vjera« i »religija« Je li svaki vjernik – religiozan?

² Što točno znače pojmovi »vjera« i »religija« Je li svaki vjernik – religiozan?

³ Željko Senković, *BOG u granicama uzaludnosti*. str. 87.

Nadalje, strah, slabost i želja veliki su faktori u nastajanju religija jer predstavljaju osnovu ljudskih emocija. Tako strah, većinski od nepoznatog, smrti i nedostižnog, slabost iz koje proizlazi čežnja za sigurnošću te želja za srećom, mirom i nekom vrstom spasenja navode ljude na religijska vjerovanja. Religija dopušta ljudima kreativnost, stvaralaštvo kroz koje nalaze smisao života, ali i bijeg od ograničenosti svakodnevnice. Valja napomenuti da je metafizika dakako veliki dio izvora religija, no o njoj će biti govora nešto kasnije u radu. M. Šuvalija također donosi uvid u izvor religije referirajući se na Fromma i njegovo djelo *Dogma o Kristu. Bit ćete kao Bog. Psihoanaliza i religija* gdje govori da ne postoji čovjek bez religiozne potrebe. Nastavlja govoreći kako je vjerovanje sveprisutno pa se tako može preispitivati samo o vrsti vjere, odnosno potiče li čovjekov napredak ili mu pak stoji kao opreka ka ispunjenju ljudskog potencijala.⁴ Šuvalija se, kao i Senković, dotiče straha o kojemu kaže »upravo ovu potrebu za osjećajem sigurnosti i strah od izoliranosti on vidi kao vezivno tkivo i vitalnu snagu religijskih pokreta i institucija, jer »jednom kad doktrina, koliko god iracionalna ona bila, osvoji vlast u društvu, milioni ljudi će joj radije vjerovati, nego se osjećati prognani i izolirani«⁵ Time naglašava važnost zadovoljenja osnovne vrste ljudske potrebe – sigurnosti, koju ljudi pronalaze upravo u vjeri, a zatim (ili potom vidi šta je bolje) u religiji. Uz sigurnost, u religiji se zadovoljava i osjećaj pripadnosti pa se nakon začetka religija one šire ne samo zbog istinske vjere, već i zbog društvenih normi – kako ne bi bili izolirani.

2.1. Povijesni razvoj kršćanstva

Nakon upoznavanja sa značenjem vjere i religije te pregleda izvora istih, na red dolazi kršćanstvo i njegov povijesni razvoj. Kršćanstvo je nastalo u Palestini u 1. st. kao vjera unutar židovstva, a u drugoj polovici 1. st. odvaja se kao zasebna religija koja se širila prostorima Rimskog carstva. Kršćanstvo obilježava monoteizam – vjera u jednoga Boga, stvoritelja neba i zemlje, ali nadopunjuje se učenjem o Svetom Trojstvu: Otac, Sin i Duh Sveti. Potreba za odvajanje od židovstva došla je rođenjem Isusa Krista za kojeg Židovi smatraju da je Božji

⁴ Usp. Mustafa Šuvalija, »Racionalni autoritet i upotreba moći – ponovno razmatranje Frommove tipologije religija«, str. 106.

⁵ Mustafa Šuvalija, »Racionalni autoritet i upotreba moći – ponovno razmatranje Frommove tipologije religija«, str. 107.

prorok, dok je on za kršćane Mesija – Spasitelj.⁶ Svakako, kaže Senković: »Kršćanski monoteizam rodio se iz židovskog, zadržao je neke njegove karakteristike, ali mu je istodobno antiteza i *skandalon*.«⁷ Važno je napomenuti da je kršćanska crkva imala tri središta na području istočnog Sredozemlja – u Jeruzalemu, Konstantinopolu (današnjem Istanbulu), te u egipatskoj Aleksandriji. Početak širenja kršćanstva nije bio prihvaćen, već se htio suzbiti, zbog čega su progoni bili uobičajena pojava. To se nastavilo sve do 313. godine kada je kršćanstvo postalo službeno priznato kao religija za vrijeme vladavine cara Konstantina te je tada kršćanstvo postalo službena religija rimske države.⁸ Veliki utjecaj na razvoj kršćanstva imali su kršćanski koncili (sabori), a u ovom radu govoriti će se o: Nicejskom iz 325. godine, Carigradskom iz 381. godine, Efeškom iz 431. godine i Kalcedonskom iz 451. godine – prva četiri ekumenska sabora. Kao što je već napomenuto, u svojim počecima, kršćanstvo se susretalo sa raznim problemima, pa je tako i Crkva bila suočena s raznoraznim unutarnjim pokretima kao što su doketizam, gnosticizam, motanizam – koji su mogli oštetiti njezino jedinstvo.⁹ Zbog toga car Konstantin saziva prvi Ekumenski sabor u Niceji 325. godine na kojem se sastalo 318 biskupa iz cijeloga carstva. Primarni cilj sabora bio je riješiti problem koji je izazvao Arijev nauk o nejednakosti osoba unutar Svetog trojstva, ali i potreba za čvršćom organizacijom Crkve kako se tako što ne bi ponovilo. Zaključak sabora bio je taj da Sin ima istu bit i »težinu« kao i Otac. Zaključci Nicejskog sabora postali su temelj ortodoksije i tumačenje svetih spisa pomoću ne biblijskih pojmova. Cilj sabora nije urodio plodom jer se Arijev nauk nastavio širiti i nakon njega, zbog čega car Teodozije saziva Drugi Ekumenski sabor u Konstantinopolu 381. godine na kojem su se potvrdili zaključci Nicejskog sabora te se definirao nauk o Svetom trojstvu, gdje je i Duh sveti dobio jednakopravno mjesto. Zaključci drugog sabora od velike su važnosti jer Nicejsko – carigradsko vjerovanje predstavlja najvažniji credo u povijesti kršćanstva.¹⁰ Treći ekumenski sabor održan je u Efezu 431. godine, a razlog njegova sazivanja bilo je učenje konstantinopolskog biskupa Nestorija, koji je učio sljedbenike o božanskoj i ljudskoj prirodi Isusa, što sugerira da postoje dvije različite osobe. Iako je i to dovoljan razlog za sazivanje sabora, postoji još jedan problem koji proizlazi iz Neostorijeveg učenja, a to je opovrgavanje

⁶ Kršćanstvo, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. 2013. – 2024.

⁷ Senković, *BOG u granicama uzaludnosti*, str. 144. – 145.

⁸ Usp. Tihana Starc, »Interkulturalne karakteristike najvećih religija svijeta«, str. 8.

⁹ Usp. Nina Petek – Jan Ciglenečki, »Prvi koncili u kršćanstvu i budizmu. Strukturne analogije i povijesne sličnosti«, str. 22. – 23.

¹⁰ Usp. Petek – Ciglenečki, »Prvi koncili u kršćanstvu i budizmu«, str. 23.

Marije kao Bogorodice, jer po njemu ona je zaslužna za rođenje Isusa kao čovjeka, ne kao Boga, zbog čega nije dosljedna biti Bogorodicom. Sabor je, dakako, zaključio da je Isus jedna osoba s dvije prirode, čime je Marija nastavila biti Bogorodica.¹¹ Četvrti i posljednji ekumenski sabor koji će ovaj rad dotaknuti održan je u Kalcedonu 451. godine, a sazvan je kako bi se osudio monofizitski¹² nauk. Na saboru se potvrdio zaključak s trećeg sabora – u jednoj osobi, Isusu Kristu postoji i Božja i ljudska priroda, čime je sačuvan kontinuitet kršćanske predaje, no ipak je prilagođen potrebama novijeg doba.¹³ Uzimajući u obzir razloge sazivanja drugog, trećeg i četvrtog Ekumenskog sabora, očekivano je da se propitkuje integritet Crkve. Tako Senković govori: »Kršćanstvo se kretalo u različitim smjerovima, s jedne strane brinulo se za valjanu interpretaciju Pisma, a istodobno se često odmicalo od evanđeoske ljubavi, dok nije postalo političkom institucijom. Brinulo se za pravovjernost i poslušnost spram crkvenog nauka. One koji su na nešto drukčiji način slijedili Isusovo učenje progonili su kao heretike.«¹⁴

2.2. Povijesni razvoj budizma

Budizam je religijski sustav nastao u Indiji, a »općenito je prihvaćeno među učenjacima da se buddhizam pojavio u šestom stoljeću prije nove ere.«¹⁵ Specifičnost budizma leži u tome da »budističko mišljenje nije usredotočeno na štovanje jedne osobe, ljudske ili božanske. Buddha nije bog, niti je od boga poslani posrednik, on ne može djelovati kao spasitelj ili otkupitelj drugih. Mnogo važnije od Buddhine osobe je ideja nauka. Prema budističkom shvaćanju to je nešto bezvremensko, nije povezano ni s poviješću, niti je podložno promjeni.«¹⁶ Dakle, nauk je ono što predstavlja univerzalnu istinu zbog čega je bezvremensko i nepodložno promjenama. Bez obzira na učenje da Buddha nije bog ili njegov poslanik, on igra ključnu ulogu u nastanku budizma pa »tradicija kaže da je Buddha rođen u određenom historijskom kontekstu, u određenom trenutku i na određenom mjestu, kada je njegovo učenje bilo najpotrebnije i kada

¹¹ Usp. Ibid. str. 23 – 24.

¹² Monofizitizam – nauk po kojem u Kristu postoji samo jedna narav – božanska

¹³ Usp. Petek – Ciglencčki, »Prvi koncili u kršćanstvu i budizmu«, str. 24.

¹⁴ Senković, *BOG u granicama uzaludnosti*, str. 144.

¹⁵ Kulatissa Nanda Jayatilleke, *Poruka Buddhe*, str. 4.

¹⁶ Starc, »Interkulturalne karakteristike najvećih religija svijeta«, str. 18.

se činilo da će biti shvaćeni i prihvaćeno.«¹⁷ Iz toga je jasno, kako kaže i Jayatilleke, da je Buddha i Probuđeni razotkrivač »drevnog puta« koji je u prošlosti već razotkriven. Naziv Probuđeni proizlazi iz rane sutte¹⁸ koja govori da je Buddha prvi u povijesti današnjeg svijeta koji se probio kroz školjku neznanja i koji je postigao probuđenje. No, treba naglasiti da Buddhino učenje ne jamči pojedincu oslobođenje i visoki stupanj probuđenja, već je to učenje puki vodič ka razumijevanju.¹⁹ Veliki dio budizma zasigurno je traganje za istinom i besmrtnošću, zbog čega su istinski tragatelji cijeli svoj život posvetili upravo tome te su u procesu ostavili sve za sobom. Prema pronađenim molitvama, procjenjuje se da se takova potraga započela 800 godina pr.n.e., dok je Buddha oko 528 godine pr.n.e. objavio svijetu: »otvorene njima su dveri besmrtnosti.«²⁰ Sagledavajući ovaj koncept, da se zaključiti da Buddha poziva i pozdravlja ljude u potragu za besmrtnošću, ali po njegovom učenju, ne govori o fizičkoj besmrtnosti, već onoj u kojoj se postiže nirvana.²¹ Kao i kršćanstvo, budizam je naišao na probleme koji su doveli do sazivanja sabora koji se sastoji od redovničke zajednice (sangha – harmonički red) koji ima četveročlanu strukturu.²² Takova struktura postoji od vremena Siddharte Gautame Buddhine, a njezino djelovanje osnovano je na zbirci pravila koja u budističkoj književnosti imaju status posebne književne vrste. Prvi budistički sabor održan u Rajgiru 486. godine pr. Kr., bio je sazvan nakon Buddhine smrti, od strane redovnika Mahakassape zbog straha od nestajanja izvornog Buddhinog nauka. Na saboru se okupilo 500 redovnika koji se citirali i memorirali Buddhinu nauku kako ju je on podučavao za svog života.²³ Drugi budistički sabor održan je u Vaishaliju 386. pr. Kr., a sazvali su ga učenici Anande, Budina najbližeg učenika. Razlog njegovog sazivanja bila je opasnost od iskrivljivanja i mijenjanja izvornog nauka te nesuglasica o poštivanju redovničkih pravila.²⁴ Treći budistički sabor održan je u Pataliputri, 250. pr. Kr., gdje je maurijski kralj Ashoka pomogao u očuvanju i usponu budizma nakon čega je postao zaštitnik i glasnik te duhovne tradicije. Na ovom saboru došlo je do raskola budizma na 18 škola unatoč želji za ujedinjenjem budističke zajednice i

¹⁷ Jayatilleke, *Poruka Buddhine*, str. 1.

¹⁸ Sutta – budistički spis

¹⁹ Usp. Jayakillata, *Poruka Buddhine*, str. 6. – 7.

²⁰ Ibid. str. 8. – 9.

²¹ Nirvana – stanje trajnog mira i slobode od patnje i ciklusa smrti i ponovnog rođenja

²² Četverenočlana struktura sastoji se od: redovnika, redovnica, sljedbenika i sljedbenica.

²³ Usp. Petek – Ciglonečki, »Prvi koncili u kršćanstvu i budizmu«, str. 17.

²⁴ Usp. Ibid.

očuvanjem temeljnih doktrina.²⁵ Četvrti sabor razlikovao se od prethodnih, što ne dolazi kao iznenađenje s obzirom na raskol koji se dogodio na prethodnom. Tako je sabor bio podijeljen na dva neovisna dijela: sabor budista starije tradicije (theravada) koji se održao na Sri Lanki, 29. pr. Kr. te sabor koji se održao u Kašmiru 72. godine na kojem se odvijalo utvrđivanje budizma mahayana.²⁶

2.3. Komparacija povijesnog razvoja kršćanstva i budizma

Kada se sagledaju kršćanski i budistički sabori, lako je ustvrditi njihove zajedničke točke. Jedna od najočitijih je, dakako, samo sazivanje sabora – obje religije odlučile su to napraviti nedugo nakon smrti, jednima Isusa, drugima Buddhe, kako bi održali izvorno učenje i uvidjeli što i kako im je činiti da bi ojačali svoju zajednicu. Susret s nekakvim unutarnjim sukobima koji su prijetili jedinstvu zajednice ugrozilo je obje religije, a odgovor na takve probleme pronašli su u sazivanju sabora na kojima su se ti problemi suzbijali. Unatoč tome što su i kršćanstvo i budizam pokušali suzbiti probleme istim putem – saborima, velika razlika krije se u njihovim pogledima na različita vjerovanja u sklopu religije. U budističkom vjerovanju, tvrdi se da »ne treba vjerovati u Buddhu, niti vjerovati Buddhi, nego dvojbe provjeravati kritičkim istraživanjem i življenjem prema osmerostrukom putu.«²⁷ Time se ipak pojedincu daje sloboda za slobodnu interpretaciju nauka, no smjernica je dakako osmerostruki put i četiri plemenite istine. Nasuprot tom vjerovanju, stoji kršćansko, iz kojeg se da zaključiti kako Crkva prihvaća jedan nauk i jedno viđenje istinske vjere, a to je onaj koji sama propisuje, što je posljedica uplitanja politike. Nadalje, obje religije brzo su se počele širiti nedugo nakon svoga začetka, kršćanstvo se tako širilo na području Rimskog Carstva, a budizam se počeo širiti izvan područja Indije na područje Azije. Treba naglasiti kako je u tom procesu širenja potpora utjecajnih osoba igrala veliku ulogu, u kršćanstvu su to bili carevi Konstantin i Teodozije, a u budizmu kralj Ashok. Neizostavna sličnost je svakako i raskol koji su religije doživjele, ali jasno je da je i kršćanska i budistička tradicija sabore koristile za očuvanje tradicije i pokušaj sprječavanja gubljenja jedinstva, iako nijedna tradicija u tome nije uspjela.

²⁵ Usp. Ibid.

²⁶ Usp. Ibid.

²⁷ Senković, *BOG u granicama spoznaje*, str. 50.

3. Metafizika

Kako bi uvid u metafizičke aspekte kršćanstva i budizma bio moguć, potrebno je definirati samu metafiziku. Tako B. Berčić govori: »Metafizika je filozofska disciplina koja se bavi najopćenitijim karakteristikama svega što jest, koja nadilazi moguće iskustvo, i koju treba smatrati prvom filozofijom i kraljicom znanosti.«²⁸ Da se zaključiti kako je ona temeljna grana filozofije zbog svoje naravi preispitivanja koja prethode ostalim disciplinama. Nadalje, ona pokušava doći do prave stvarnosti preko metode – racionalnom argumentacijom.²⁹ Ta racionalna argumentacija oslanja se na logičke procese – indukciju i dedukciju. Valja naglasiti da prava stvarnost nije samo ono što čovjek može doživjeti, već i zadiranje u ono kakva bi ona trebala biti, nadilazeći granice ljudskog iskustva. Postavljajući pitanje o povezanosti religije i metafizike te kako je ista nastala, odgovor se nalazi upravo u izvoru religija, odnosno načinu na koji su zasnovane. Tako Senković elaborira: »Religija je izraz metafizičke potrebe, odraz i izraz epoha i naroda, u čijoj predodžbi vječnosti konačno biće pokušava susresti beskonačnost.«³⁰ Shodno tome, govori da su drevne religijsko – mitske predodžbe, sagledane iz šireg aspekta, »mješavina temperamenta naroda i tradicijskih rubova u određenju života i smrti, narodnih sjećanja, ruševina ranijih kulturnih naslaga, kao i metafizičke predaje.«³¹

3.1. Metafizički aspekti kršćanstva

U svojoj naravi kršćanstvo posjeduje mnoge metafizičke aspekte, no ovaj rad dotaknuti će se samo određenih, a to su: Božje postojanje, Sveto Trojstvo i patnja. Svakako da je prvi metafizički aspekt kršćanstva samo Božje postojanje – prethodno u radu naveden je kršćanski pogled na Boga, kao svemogućeg stvaratelja neba i zemlje. Tako je Bog onaj beskonačan, iz kojeg sve proizlazi, a samim tim on je transcendentan i imanentan. Zbog nemogućnosti empirijskog dokaza njegova postojanja, ono se veže uz metafiziku koja se bavi time što nadilazi moguće iskustvo – što je u ovom slučaju njegova beskonačnost i bezvremenost. Slično tome, u pitanje dolazi Sveto Trojstvo – o čijoj se naravi raspravljalo i na Ekumenskim saborima, gdje

²⁸ Boran Berčić, »Što je metafizika?«, str. 19.

²⁹ Usp. Berčić, »Što je metafizika?«, str. 11.

³⁰ Senković, *BOG u granicama uzaludnosti*, str. 89.

³¹ Ibid.

je zaključeno kako Otac, Sin i Duh sveti jednaki i nose istu »težinu«. Dakle, kršćansko učenje priznaje jednoga Boga koji se nalazi u trima božanskim osobama, što u pogledu metafizike dovodi u pitanje jedinstvo i mnoštvo kakvo se poznaje. Pitanje jednoga i mnoštva uveliko se veže uz Aristotelovo tumačenje koje je predstavio u desetoj knjizi Metafizike (Jota). Po njemu, jedno označava nešto što je nedjeljivo i cijelo, a mnoštvo predstavlja raznovrsnost i mnoštvo pojedinačnih bića ili entiteta. Uzimajući u obzir takovu podjelu jednoga i mnoštva, potreba metafizike po pitanju Svetoga Trojstva ne dolazi kao iznenađenje, jer ona nadilazi dotadašnje racionalno razumijevanje. Sveto Trojstvo donosi novi nauk i zahtjeva otvorenost kako bi njegov koncept bio dohvatljiv ljudskom umu. Posljednji metafizički aspekt kršćanstva koji će biti promatran je patnja. Kako ne bi došlo do ikakve zabune, ne govori se o onoj fizičkoj ili puko emocionalnoj patnji, u kršćanstvu patnja poprima dublje značenje pa tako N. Ikić kaže da »već iz egzistencijalnog vida patnja je usko vezana s pitanjem: Što je čovjek i zašto je stvoren? Nedvojbeno je da je njegovo trpljenje nerazdvojno povezano sa smislom njegova života i stvaranja.«³² Patnja posjeduje mnoštvo slojeva koji utječu na čovjeka jer »upravo kroz patnju čovjek sazrijeva. Preko patnje upoznaje svoje granice i iskusi da za njegovu vlastitu sreću nije dostatan samo on. Zato je patnja nešto kao rešetko čovjekove vjere, kao podupirač njegove nade, kao dokaz njegove ljubavi.«³³ Takova patnja donosi pitanja kao što je pitanje smisla i svrhe ljudskog postojanja, pokazuje čovjeku njegovu slabost koja ga navodi na potragu za nečim većim – Bogom. T. Radianov naglašava da »prodirući u svijet ljudske patnje, čovjek nadilazi samog sebe i ulazi u dodir s misterijem patnje koji razumski ne možemo spoznati i razumjeti. Prisiljeni smo neprestano sve dublje pronicati u taj misterij i pitati se o smislu svijeta i patnje u njemu. Patnja tako ostaje velik metafizički, egzistencijalni i religiozni izazov za čovjeka.«³⁴ Svakako, da se zaključiti da patnja u religioznom smislu predstavlja vrstu testa koji bi pojedinca trebao vratiti na pravi put i dodatno ga približiti Bogu, dok postavljanje pitanja o smislu, sudbini i egzistenciji donose metafizički aspekt patnje.

³² Niko Ikić, »Patnja i žalost, grijeh i pomirenje u Stadlerovim poslanicama«, str. 66.

³³ Ikić, »Patnja i žalost, grijeh i pomirenje u Stadlerovim poslanicama«, str. 67.

³⁴ Tanja Radionov, »Smisao života i patnje promatran kroz katoličko–teološku i psihološko–logoterapijsku perspektivu«, str. 521.

3.2. Metafizički aspekti budizma

Budizam, kao i kršćanstvo sadrži brojne aspekte metafizike, a u ovome radu predstaviti će se: Nirvana, Anatta i patnja. Počevši s pojmom Nirvana, koja u budizmu predstavlja stvarnost ili krajnju stvarnost koju nekolicina u životu može postići, ali svi bi ka njoj trebali težiti. Nirvana nije smještena u prostornom i vremenskom smislu, niti je kauzalno uvjetovanja, zbog čega ju je nemoguće doslovno opisati, odnosno istinski definirati, no nema sumnje u transcendentnu stvarnost onkraj prostora, vremena i uzrokovanja koja se nalazi u stanju Nirvane. Uzimajući to u obzir, najbliže njenom određenju je kada se kaže kako je ona stanje slobode (vimutti), snage (vasi), savršenstva (pārisuddhi), znanja (ñāna) i savršene sreće transcendentnog reda, čiju se stvarnu prirodu ne može dohvatiti normalnim spoznajnim moćima zbog samonametnutih ograničenja.³⁵ Sagledavajući značaj Nirvane i njezine odrednice, metafizički aspekt jasno je vidljiv – potraga za krajnjom stvarnošću koja nadilaze granice ljudskog iskustva i spoznaje, koju tek nekolicina uspije probiti. Idući metafizički aspekt budizma koji će biti sagledan je Anatta (anatman). Buddha je do nauka o Anatmanu ili o Ne – Ja, što simbolizira prolaznost svega, došao nakon šest godina mozganja.³⁶ Dakle, Anatta je nauk koji govori da u ljudima ne postoji trajna, temeljna supstanca koja se može nazvati dušom te je umjesto toga pojedinac sastavljen od pet čimbenika koji se neprestano mijenjaju.³⁷ Metafizički aspekt Anatte, vodeći se njenim definiranjem, bilo bi propitkivanje što zapravo postoji i važnije, fenomen identiteta. Fenomen identiteta, jer Anatta ga kroz svoje stajalište o prolaznosti i neprestanu promjenu, predstavlja kao iluziju. Propitkujući stvarnost, ne samo identiteta, nego i svega ostalog, Anatta postavlja temeljna metafizička pitanja. Senković pobliže objašnjava da »Buddha ne tvrdi da ništa ne postoji, ali ne prihvaća ni učenja o supstancijalnom bivstvu (o trajnosti i temelju zbilje), nego ide *srednjim putem*.«³⁸ Taj put označava sveopću uvjetovanost koja se uspostavlja indijskom polivalentnom logikom, a on se nalazi između postojanja i nepostojanja. Držeći se tog mišljenja, Buddha se sudržavao od stava o ontologijskom statusu Jastva i metafizičkog

³⁵ Usp. Jayakillata, *Poruka Buddhē*, str. 137. – 150.

³⁶ Usp. Milan Špehar, »Tragovi mistike u budizmu i hinduizmu«, str. 472.

³⁷ Usp. »Anatta.« Encyclopedia Britannica. »the doctrine that there is in humans no permanent, underlying substance that can be called the soul. Instead, the individual is compounded of five factors that are constantly changing.«

³⁸ Senković, *BOG u granicama uzaludnosti*, str. 47.

svijeta uopće.³⁹ Posljednji metafizički aspekt budizma kojeg će se ovaj rad dotaknuti je patnja. Do razumijevanja patnje Buddha dolazi preko četiri plemenite istine: »Prva je istina spoznaja patnje, kojom se tvrdi da je svaka pojedinačna egzistencija bijedna i bolna, druga istina se bavi nastankom patnje, koja tvrdi da patnja i svo postojanje ima svoj izvor u želji i neznanju. Treća istina bavi se dokončanjem patnje. Središnji cilj budizma je vječno oslobođenje od patnje. Četvrta istina označava put koji vodi do uništenja patnje.«⁴⁰ Važno je napomenuti da se četiri istine koje se tiču patnje formulirane kako bi potakle pojedinčevu urođenu žudnju za srećom i izbjegavanjem patnje.⁴¹ Metafizički aspekti koji se mogu uočiti preko četiri plemenite istine su istraživanje prirode stvarnosti, postojanja te oslobođenja od patnje – što je dakako Nirvana, čija je važnost prethodno napomenuta.

3. 3. Komparacija metafizičkih aspekata kršćanstva i budizma

Nakon pregleda nekih od metafizičkih aspekata kršćanstva i budizma, mogu se sagledati sličnosti i razlike između dvaju religija. Počevši sa sličnostima, a prva je transcendentna stvarnost – kršćanstvo i budizam teže ka spoznaji nečega što je izvan ljudske granice razumijevanja. Kršćanstvo teži ka Bogu, čije je postojanje beskonačno, transcendentno i imanentno, čime nadilazi granice ljudskog iskustva. S druge strane, budizam teži ka Nirvani koja predstavlja krajnju stvarnost koja se nalazi izvan prostora i vremena te predstavlja stanje slobode, snage, savršenstva, znanja i savršenu sreću transcendentnog reda. Nadalje, i kršćanstvo i budizam stavljaju u pitanje patnju kao jednu od ključnih metafizičkih problema. U kršćanstvu patnja propitkuje smisao ljudskog postojanja, no kroz nju se dolazi do duhovnog sazrijevanja i pronalaska Boga. U budizmu, patnja pak predstavlja temeljnu istinu egzistencije, oslobađanje od njezinih okova, koje se postiže Nirvanom te predstavlja krajnji cilj. Vidljivo je da patnja u objema religijama predstavlja izazov, ali iz nje proizlazi veće dobro – preispitivanje i pokretanje duhovne potrage kojom se dolazi do dubljeg razumijevanja ljudske egzistencije. Što se tiče razlika, najveća se krije u prirodi božanstva i stvarnosti. Kršćanstvo koje zagovara postojanje jedne transcendentne i osobne stvarnosti – Boga (Otac, Sin i Duh sveti), koji je vječan i

³⁹ Usp. Senković, *BOG u granicama uzaludnosti*, str. 47.

⁴⁰ Starc, »Interkulturalne karakteristike najvećih religija svijeta«, str. 18.

⁴¹ Usp. Jayakillata, *Poruka Buddhe*, str. 285.

nepromjenjiv, dok budizam govori da ne postoji trajna, nepromjenjiva duša, već se okreće konceptu Anatte. Neizostavna razlika je i pristup oslobođenja, u kršćanstvu ono se postiže kroz vjeru u Boga i njegovo otkupljenje, dok se u budizmu oslobođenje postiže unutarnjim radom koji vodi do prosvjetljenja te krajnje do Nirvane.

4. Etika

Etika je važan aspekt ljudskog života i njegove svakodnevnice, jer se unutar nje promatra i razlikuje dobro i zlo te se teži ka moralnom djelovanju, koje pruža mirniji, sretniji život pojedincu, a istovremeno dovodi do harmonije unutar zajednica. Etika je »skup načela moralnoga (čudorednog) ponašanja nekoga društva ili društvene skupine koja se zasnivaju na temeljnim društvenim vrijednostima kao što su: dobrotu, poštenje, dužnost, istina, ljudskost... znanost o moralu kao društvenom fenomenu koji se izražava u konkretnim ljudskim postupcima u okviru pravila, maksima i civilizacijskih zasada jednoga društva; filozofska disciplina koja ispituje zasnovanost i izvor morala, temeljne kriterije za vrjednovanje te ciljeve i smisao moralnih htijenja i djelovanja.«⁴² S obzirom da su kroz povijest različite kulture razvile različita pravila, norme ponašanja, kriterije te norme ponašanja⁴³ dati će se uvid etike u kršćanstvu i budizmu kako bi se mogle uočiti njihove sličnosti i razlike.

4.1. Etika u kršćanstvu

Kada se govori o etici u kršćanstvu, razlikuju se dijelovi preuzeti iz Starog zavjeta i oni preuzeti iz Novog zavjeta. Primat etike u kršćanstvu proizlazi iz Starog zavjeta, a to su deset Božjih zapovijedi. U Bibliji se govori o dvjema kamenim pločama na koje je Mojsije svojim prstom napisao ono što mu je Bog rekao.⁴⁴ »Obje ploče Dekaloga predstavljaju cjelinu etike i daju se svesti kratko na dvostruku zapovijed ljubavi, ističući tako vertikalnu i horizontalnu čovjekovu opstojnost: ljubav prema Bogu i prema čovjeku.«⁴⁵ Deset Božjih zapovijedi čovjeka pozivaju da vjeruje i štuje Boga, čije se ime ne treba uzaludno izustiti, treba svetkovati dan Gospodnji te poštivati oca i majku. Zabrane koje zapovijedi daju su: ne ubiti, ne sagriješiti bludno, ne ukrasti, ne govoriti lažna svjedočanstva, ne poželjeti tuđeg ženidbenog druga ni tuđe stvari. Ovo su smjernice kojima se kršćani vode, a time tvore temelj etike u kršćanstvu. Nadalje, što se tiče Novog zavjeta, unatoč tome što nastavlja tradiciju Starog zavjeta – naglasak prelazi na Isusa Krista čiji je nauk sačuvan u evanđeljima, a u njima su neodvojivo povezani etika i

⁴² Etika. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.

⁴³ Usp. Ivan Koprak, »Etika i kršćanstvo«, str. 415.

⁴⁴ Usp. Koprak, »Etika i kršćanstvo«, str. 417.

⁴⁵ Ibid.

eshatologija.⁴⁶ Dakle, kako uočava Koprek »U Novom zavjetu etika, ukoliko postaje bitno vezana za kristologiju i soteriologiju⁴⁷, dobiva još veći oblik teocentrike i primat indikativa. Njezino je, dakle, usmjerenje Kraljevstvo Božje, koje nije čovjekovo djelo nego djelo Božje ljubavi u Isusu Kristu. Iz te stvarnosti novozavjetna etika potiče na metanoju, traži nasljedovanje, poziva na put učenitva. To je etika trajnog traženja konkretnih zapovijedi, normi i puta. Njezina je podloga poziv Isusa Krista koji nije tek neki odličan model koji bi trebao kopirati, nego živa ostvarena »Božja logika« i posljednja Božja riječ. Etika u kršćanstvu, dakle, polazi od Krista.«⁴⁸ Iz ovoga se da zaključiti kako kršćanski etički postupci ne proizlaze iz ljudskih napora, već iz djela i volje Boga. Bitan aspekt je svakako i metanoja, odnosno duboka unutarnja promjena kojom se okreće prema Bogu. Jasno je da je Novozavjetna etika okrenuta Isusu Kristu, njegovom učenju i primjeru, ona se temelji na njegovom ispunjenju Dekaloga, a najveći naglasak stavljen je na ljubav. Međutim, ljubav u njegovom nauku ne isključuje nikoga, jer bližnji može biti čak i neprijatelj.⁴⁹ Naglasak na zapovijed ljubavi je tu jer kada se ispuni ono »predstavlja vrata kroz koja se ulazi u kraljevstvo nebesko.«⁵⁰ Božja volja je neizostavan koncept kada se govori o etici u kršćanstvu, ne zato što je njezin primat, štoviše, smatra se kao zadnji izvor moralne obaveze, no njezina bit je u usmjerenju. Tako Tomašević govori: »Volja Božja kao religiozni temelj i zadnji izvor moralne obveze jest metaetički problem u smislu da se volja Božja ne može shvatiti drukčije doli kao da Bog, koji je vrhovno dobro ne može željeti da njegovo stvorenje ne ide prema dobru. U normativnom smislu volja Božja se mora shvatiti da Bog pokazuje svome stvorenju sve ono što sadržajno treba shvatiti tako kao moralno dobro ili zlo. Stoga je sve dobro i zlo usko povezano uz Boga: nešto je dobro jer to Bog hoće, ali i obratno.«⁵¹

⁴⁶ Usp. Ibid. str. 419.

⁴⁷ Soteriologija – nauk o spasenju.

⁴⁸ Koprek, »Etika i kršćanstvo«, str. 419.

⁴⁹ Usp. Ibid. str. 421.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Luka Tomašević, »Kršćanska moralka u kontekstu moralno-društvenih zbivanja i novoga govora o Bogu«, str. 207.

4.2. Etika u budizmu

Čitajući Buddhine govore, do izražaja najviše dolazi racionalni duh pa ne dolazi kao iznenađenje da je »prvi korak njegovog etičkog puta ispravnost pogleda, racionalni obzor. Trudio se da raščisti svu paučinu, koja sprečava uvid čovječanstva u vlastitu nutrinu i budućnost.«⁵² A to se postiže pomoću četiri plemenite istine koje su već prethodno objašnjene i navještaju put od nesreće do savršene sreće. Međutim, Jayakillata ističe kako se one mogu gledati i na način medicinske dijagnoze, čime bi istine objašnjavale: »1. prirodu bolesti, njezinu povijesti i prognozu, 2. uzroke bolesti, 3. prirodu stanja zdravlja koje bi trebali postići i 4. mjere liječenja koje bi trebalo poduzeti kako bi se to stanje postiglo.«⁵³ To se u smislu etičkih smjernica odnosi na bolesno stanje uma čiji su korijeni u nezadovoljenim žudnjama i konfliktima uzrokovanim žudnjama koje se odvijaju, bilo svjesno ili nesvjesno, u čovjekovom umu. Isto tako, mržnja i agresija predstavljaju bolesno stanje uma, osobito uzimajući u obzir da budizam teži ka miru i nenasilju. Budizam ukazuje na izvore nesreće i patnje kako bi pokazao način za izlaz iz takove situacije sa jačim, sretnijim i zdravijim umom.⁵⁴ Svakako, zaključuje Jayakillata, u stanju Nirvane »čovjek nema straha i tjeskobe. Najviše dobro ili etički ideal za svakoga je stoga shvaćen kao stanje blaženstva, mentalnog zdravlja, savršenosti, slobode i ostvarenja. To je stanje koje je istovremeno postojano (dhuva) i neopisivo (amosadhamma).«⁵⁵ Trebalo istaknuti da preporadanje također ima važnu ulogu kada se priča o etici u budizmu. Samo postojanje preporadanja implicira postojanje nositelja moralne odgovornosti u kontinuitetu toka svijesti. Dakle, ta dinamička ili razvijajuća svijest nije niti ista – tijelo, niti druga – svijest.⁵⁶ Da se zaključiti da pojedinac posljedice svojih djela iz jednoga života prenosi u drugi pa tako taj kontinuirani tok svijesti postavlja temelje za njegovo moralno djelovanje.

⁵² Čedomil Veljačić, *Filozofija Istočnih Naroda 1*, str. 250.- 251.

⁵³ Jayakillata, *Poruka Buddh*e, str. 289.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid. str. 293.

⁵⁶ Usp. Senković, *BOG u granicama spoznaje*, str. 52.

4.3. Komparacija etike u kršćanstvu i budizmu

Zajednički elementi etike u kršćanstvu i budizmu svakako su naglasak koje pridaju moralnom ponašanju, radu na unutrašnjoj transformaciji te nenasilju, no po pitanju metoda pomoću kojih se do toga dolazi u potpunosti se razlikuju. Njihove razlike počinju u temelju – temelj etike u kršćanstvu je Božja objava i zakoni koje pružaju Stari i Novi zavjet. Uzimajući deset Božjih zapovijedi iz Starog zavjeta i Kristovo učenje iz Novog. S druge strane, temelj etike u budizmu proizlazi iz Buddhinog učenja, četiri plemenite istine te osmerostrukog puta, dakle ova etika zasnovana je na razumijevanju, prosvjetljenju i racionalnom obzoru, a ne na zapovijedima i božanskoj objavi kao u kršćanstvu. Iako se Božja volja stavlja kao zadnji izvor moralne obveze, nemoguće je da Bog, kao vrhovno dobro, ne usmjerava pojedinca ka dobru. Stoga Bog pokazuje moralno dobro i zlo, kako bi pokazao i usmjerio čovjeka na moralno ispravan put. Nasuprot tome, budizam u centar moralnog ponašanja stavlja preporođanje, jer kroz kontinuirani tok svijesti, djela iz jednog života prenose se u drugi. Dakle, veliki naglasak stavljen je na moralno djelovanje kako bi pojedinac mogao uživati plodove dobra u sljedećim životima. S obzirom da imaju različite temelje, imaju i različite ciljeve; cilj etike u kršćanstvu svakako je život u skladu s Božjom voljom, ali Kraljevstvo Božje istaknuto je kao krajnji cilj do kojeg se dolazi kroz ljubav, metanoju i praćenje Isusova učenja primjerom. Nasuprot tome, cilj etike u budizmu je postići Nirvanu, zbog čega je etika okrenuta ka transformaciji uma kroz moralno ispravan život koji vodi do mentalno zdravog uma koji je u mogućnosti biti prosvjetljen.

5. Zaključak

U radu se istražuju filozofski aspekti metafizike i etike u sklopu dvaju svjetskih religija – kršćanstva i budizma. No kako bi se moglo doći do proučavanja filozofskih aspekata potrebno je definirati i razlikovati vjeru i religiju, a najjednostavniji način diferencije pojmova dobiva se objašnjenjem da je religija zapravo proširenje vjere, dakle, ona nije samo odnos pojedinca s Bogom, već skupina ljudi zajedničkih uvjerenja koji prakticiraju vjeru koju žive. Iz kratkog pregleda izvora religija da se zaključiti kako su nastale iz potrebe za krajnjom svrhom, ali uz to, stvarale su ih i strah, slabost, želja te osjećaj pripadnosti koji se stječe unutar zajednice. Što se tiče podudarnosti u kontekstu kršćanskih i budističkih sabora, prva je u tome što je prvi sazvan nedugo nakon smrti najutjecajnijih osoba religije – Isusa i Buddhé, kako bi održali izvorno učenje i pronašli način za jačanje zajednice. Kršćanstvo i budizam suočili su se s unutarnjim sukobima koji su prijetili jedinstvu zajednice, zbog kojih je kauzalno došlo do raskola. Zajednički elementi etike u kršćanstvu i budizmu su: naglasak na moralnom ponašanju, radu na unutrašnjoj transformaciji te nenasilju. Ako se govori o metodama pomoću kojih se do toga dolazi, tada je pak u pitanju čista suprotnost, tako njihove razlike počinju iz temelja. U kršćanstvu je Božja objava i zakon koji pružaju Stari i Novi zavjet, dok temelj u budizmu proizlazi iz Buddhinog učenja i četiri plemenite istine. S obzirom da imaju različite temelje, imaju i različite ciljeve; cilj etike u kršćanstvu svakako je život u skladu s Božjom voljom, ali Kraljevstvo Božje istaknuto je kao krajnji cilj do kojeg se dolazi kroz ljubav, metanoju i praćenje Isusova učenja primjerom. Nasuprot tome, cilj etike u budizmu je postići Nirvanu, zbog čega je etika okrenuta ka transformaciji uma kroz moralno ispravan život koji vodi do mentalno zdravog uma koji je u mogućnosti biti prosvjetljen. Usprkos razlikama u teološkim doktrinama, koje su rezultat više faktora, kao što su podneblje nastanka, tradicija kojom je religija bila okružena – čime je uvelike utjecala na njezin razvitak, ipak je moguće uvidjeti da su i kršćanstvo i budizam naišli na nekolicinu istih izazova te da se obje religije bave istraživanjem dubljih, filozofskih aspekata postojanja, patnje i etičkog života.

6. Popis literature

Anatta. Encyclopedia Britannica, December 5, 2007. Pristupljeno: 14. 8. 2024. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/anatta>.

Berčić, Boran. "Što je metafizika?." Filozofska istraživanja 43, br. 1 (2023): 3-38. pristupljeno: 4.8. 2024.

Dostupno na: <https://doi.org/10.21464/fi43101>

Etika. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 3.8.2024.

Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/etika>

Ikić, Niko. »Patnja i žalost, grijeh i pomirenje u Stadlerovim poslanicama.« Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu. 2019.

Jayatileke, Kulatissa Nanda. *Poruka Buddhe*. Preveo i pogovor napisao: Goran Kardaš. Naklada Demetra. Zagreb, 2016.

Koprek, Ivan. »Etika i kršćanstvo. Judeo-kršćanski korijeni "humane" etike.« *Obnovljeni Život* 54, br. 3 (1999): 415-426. Pristupljeno: 17. 7. 2024.

Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/1470>

Kršćanstvo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno: 28. 7. 2024.

Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/krscanstvo>

Petek, Nina – Ciglenečki, Jan. »Prvi koncili u kršćanstvu i budizmu. Strukturne analogije i povijesn sličnosti.« *Obnovljeni Život* 74., br. 1. (2019) Pristupljeno: 30. 7. 2024.

Dostupno na: <https://doi.org/10.31337/oz.74.1.2>

Radionov, Tanja. »Smisao života i patnje promatran kroz katoličko – teološko i psihološko – logoterapijsku perspektivu.« *Obnovljeni Život* 72., br. 4. (2017): 517-528. Pristupljeno: 10. 8. 2024. Dostupno na: <https://doi.org/10.31337/oz.72.4.8>

Senković, Željko. *BOG u granicama uzaludnosti*. Biblioteka nasljeđe, 2023.

Starc, Tihana. »Interkulturalne karakteristike najvećih religija svijeta.« Završni rad. Filozofski fakultet Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku. 2011.

Tomašević, Luka. »Kršćanska moralka u kontekstu moralno-društvenih zbivanja i novoga govora o Bogu.« *Govor o Bogu jučer i danas*. Zbornik radova teološkog simpozija, Split. Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 2005. str. 201-228

Špehar, Milan. »Tragovi mistike u budizmu i hinduizmu.« *Obnovljeni Život* 65., br. 4. (2010): 469-483. pristupljeno: 12. 8. 2024. <https://hrcak.srce.hr/61942>

Što točno znače pojmovi »vjera« i »religija«. Je li svaki vjernik – religiozan?. *Glas koncila*, mrežno izdanje. br. 22/2018. Pristupljeno: 26. 7. 2024.

Dostupno na: <https://www.glas-koncila.hr/sto-tocno-znace-pojmovi-vjera-i-religija-je-li-svaki-vjernik-religiozan/>

Šuvalija, Mustafa. »Racionalni autoritet i upotreba moći – ponovno razmatranje Frommove tipologije religija.« *Sophos*- časopis mladih istraživača. 2011.

Veljačić, Čedomil. *Filozofija Istočnih Naroda 1*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb. 1979.